

UDK: 27:172
272-42-43:304
Pregledni rad
Primljeno: travanj, 2021.

Mile MARINČIĆ
Veleučilište Ivanić-Grad
Moslavačka 13, RH - 10310 Ivanić-Grad
marincic.mile@gmail.com

Valentina ŠIPUŠ
Veleučilište Ivanić-Grad
Moslavačka 13, RH - 10310 Ivanić-Grad
sipusvalentina@gmail.com

UTEMELJENJE I ZAHTJEVI ZA (DRUŠTVENU) ODGOVORNOST U SOCIJALNOM NAUKU CRKVE - POSTKONCILSKO VRIJEME

Sažetak

Posljednjih godina došlo je do naglog porasta zanimanja za socijalnu etiku u svakodnevnom životu. Posebice se to očituje u političko-gospodarskim kretanjima koja sve više uvažavaju potrebu skrbi za očuvanje planeta Zemlje, ali i skrbi za kvalitetu i unapređenje života pojedinaca i zajednice. Odgovornost za to trebaju preuzeti sve instancije društva - od pojedinca do nadnacionalnih zajednica. Kršćanstvo kao religija otkriva temelje za takvo djelovanje već u Bibliji, ali tu misao posebice razvija u službenom naučavanju kroz socijalni nauk Crkve. Unatoč dugom postojanju socijalnog nauka Crkve, i danas je taj govor nepoznat u društvu. Stoga se u radu aktualizira taj govor kroz predstavljanje pojma odgovornosti i razumijevanje društvene odgovornosti koje nudi kršćanstvo, počevši od starozavjetnog govora (zahtjeva), preko novozavjetnog - Kristova govora i zahtjeva za potrebom etike i morala u svakodnevnom životu i djelovanju pa do zahtjeva koje pred nas postavlja socijalni nauk Crkve, Drugi vatikanski koncil i suvremeni govor Crkve.

Ključne riječi: društvena odgovornost, II. vatikanski koncil, kršćanstvo, pape, socijalni nauk Crkve.

Uvod

Razlog za ovakav rad možemo ponajprije tražiti u mnoštvu suvremenih postavki i poziva kako na etičnost i moralnost, točnije pozivanje na etiku i moral u politici, tako i na pozive i zahtjeve za uvrštavanje istih u gospodarsko-društvene procese, ponajprije pod terminom društvena odgovornost. Društvena odgovornost podrazumijeva „koncept u kojem društvo (država, vlada, organizacija, ustanove, udruge i pojedinci) na dobrovoljnom načelu integriraju brigu o društvenim pitanjima, sigurnosti i zaštiti zdravlja, zaštiti okoliša u svoje poslovne i društvene aktivnosti i

odnose s dionicima“,¹ a odnosi se na zaštitu okoliša, održivi gospodarski razvoj i skrb za socijalna prava radnika, njihovih obitelji i cjelokupne zajednice. Suvremeni govor o društvenoj odgovornosti ponajviše se usmjerava na društvenu odgovornost poduzeća, dok govor o društvenoj odgovornosti pojedinca, politike, zajednica, naroda gotovo i ne dolazi do izražaja.² Ipak, unatoč sve više govora o istome, stječe se dojam da je veći dio tog govora bez stvarne želje da ona postane i preraste u osviještenost društva za potrebu djelovanja kojemu će etičko-moralno postati temelj (srž) ljudskog nastojanja.³ Tim više je potrebno na svim poljima progovarati o kršćanskim vrijednostima o načelima dostojanstva ljudske osobe, solidarnosti, supsidijarnosti i općeg dobra te pokušavati pronalaziti načine za njihovu praktičnu primjenu.⁴

U tom pravcu Crkva je, uočavajući potrebe društva, napose nakon promjena koje su došle s Francuskom revolucijom 1789. te ubrzanim tehničko-tehnološkim napretkom, započela sa svojim društvenim naukom koji je sustavno nastavila razvijati do danas. Bez obzira na brojne kritike s jedne i hvalospjeve s druge strane, kaže Marijan Valković, društveni nauk će uz neprestane dopune i korekture, budući da sadržava i promjenljive i nepromjenljive elemente, a ipak nije zaokružena i gotova „doktrina“, svakako u budućnosti imati svoju ulogu u životu Crkve i svijeta.⁵ Nasuprot

¹ Ana ŠIJAKOVIĆ – Ivana KRIŠTO – Marija BATAK, „Društveno odgovorno poslovanje i zaštita zdravlja i sigurnost na radu“, *Sigurnost* 55 (2013.) 359-367; Mirjana MATEŠIĆ – Damir PAVLOVIĆ – Dino BARTOLUCI, *Društveno odgovorno poslovanje* (Zagreb: VPŠ Libertas, 2015.), 39-56.

² O tome se može brzo steći uvid unosom pojma „društvena odgovornost“ u internet-ski pretraživač.

³ Što su pokazala i istraživanja o društveno odgovornom poslovanju u Hrvatskoj. Više u M. MATEŠIĆ – D. PAVLOVIĆ – D. BARTOLUCI, *Društveno odgovorno poslovanje*, 60-61.

⁴ Obnova svijesti i savjesti najvažnija je čovjekova zadaća. Trebalo bi kritički sagledati socijalni nauk Crkve i poziva na njegovo provođenje u praksu. Stoga i teologija ne bi smjela ostati samo na teoretskim konstruktima ili visoko etičkim zahtjevima koje je u stvarnosti nemoguće ostvariti. Ona treba vjerodostojno, tj. praktično, navješćivati vrednote evanđelja. Princip supsidijarnosti i solidarnosti, o kojima se teološki razmišlja, ni unutar Crkve često nije dovoljno djelatno pokazan. No, i unatoč tomu Crkva mora ukazivati na temeljne vrednote i odgajati za solidarnost i supsidijarnost, pravdu, mir, razumijevanje, slobodu, snošljivost i truditi se da te vrednote ne ostanu izolirane od stvarnosti i života, najprije u njoj samoj, a onda i izvan nje.

⁵ Enciklika pape LAVA XIII. *Rerum novarum* iz 1891. (*O novim stvarima*) smatra se početkom katoličkog društvenog nauka, premda i pokojni profesor Valković (KBF Zagreb) kao i profesor Valjan (Franjevačka teologija u Sarajevu) spominju dokumente još iz 18. stoljeća koji govore o sustavnijem društvenom angažmanu Crkve. Vidi u tom pravcu članak: Marijan VALKOVIĆ, „Društveni nauk Crkve (nauk, aktualnost i

svokolikom nepoznavanju uloge socijalnog nauka, što nam je pokazalo istraživanje koje je proveo Vladimir Dugalić⁶ o poznavanju postojanja pojma socijalni nauk Crkve, a vjerojatno ni u pravcu moralno-etičkih zahtjeva koje pred nas postavlja vjera, u pravcu društvene odgovornosti i pravednosti, rezultati ne bi ponudili neko bolje poznavanje negoli u slučaju Dugalićeva istraživanja. Svakako je potrebno na svim poljima progovarati o kršćanskim vrijednostima o načelima dostojanstva ljudske osobe, solidarnosti, supsidijarnosti... kako nas podsjeća papa Franjo u *Fratelli tutti*,⁷ Enciklici o bratstvu i socijalnom prijateljstvu..., da se dobrota, ljubav, pravda i solidarnost ne postižu jednom zauvijek, nego da se one moraju osvajati svaki dan.⁸ Dolazi do pogoršavanja etike i slabljenja duhovnih vrednota i osjećaja odgovornosti; konačno, raste osjećaj frustracije, usamljenosti i očajja.⁹ Nitko ne smije biti isključen,¹⁰ razvoj mora osigurati ljudska, osobna i socijalna, ekonomska i politička prava, uključujući prava nacija i naroda.¹¹ Poduzetnička aktivnost mora biti usmjerena na napredak drugih ljudi i na prevladavanje bijede.¹² Mir ćemo imati tek kad za svakoga budu osigurani zemlja, dom i posao.¹³ Crkva poštuje autonomiju politike, ali ne smije ostati po strani u izgradnji boljeg svijeta, niti zanemariti buđenje duhovnih sila koje čine sav društveni život plodnim. Vjerski se službenici ne smiju baviti stranačkom politikom, ali ne smiju se odricati ni političke dimenzije postojanja koja podrazumijeva pozornost na opće dobro i brigu za cjelovit ljudski razvoj.¹⁴

1. Socijalni nauk Crkve i društvena odgovornost

U Starom i Novom zavjetu, zasigurno možemo naći jasne upute kako se odnositi prema čovjeku, društvu i svijetu u cjelini. Kršćanstvo je objavljena religija. Dakle, Bog ima prvi inicijativu i obraća se čovjeku. Čovjekov odgovor na Božju objavu jest vjera. Potvrda čovjekove vjere jest prihvaćanje saveza između Boga i čovjeka.

problematika“, *Bogoslovska smotra* 62 (1992.), 8-22 i Velimir VALJAN, „Glavna načela katoličkog društvenog nauka“, *Bogoslovska smotra* 62 (1992.), 155-165.

⁶ Vladimir DUGALIĆ – Damir MRAVUNAC, „Socijalni nauk Crkve i načelo supsidijarnosti u svijesti hrvatskih građana“, *Bogoslovska smotra* 81 (2011.), 815-838.

⁷ Usp.: PAPA FRANJO, *Fratelli tutti* (3. 10. 2020.), (Zagreb: KS, 2020.), (dalje: FT).

⁸ Usp.: FT, 11.

⁹ Usp.: FT, 29.

¹⁰ Usp.: FT, 121.

¹¹ Usp.: FT, 122.

¹² Usp.: FT, 123.

¹³ Usp.: FT, 127.

¹⁴ Usp.: FT, 276.

Osim što je u samoj riječi savez (uvit, zavit) moguće propitivati koliko težinu takav dogovor ima za čovjeka i za njegov odnos s Bogom, svakako je već u okviru spomenutog saveza između Boga i čovjeka moguće tražiti i odgovore na pitanje o čovjekovoj odgovornosti koja iz spomenutog dogovora proizlazi.

Drugo ime za ljubav jest odgovornost. Nikola Dogan će reći:

„Stoga je suodgovornost Božjega stvaralačkoga čina Božja skrb za cjelinu čitave stvarnosti, dakle za čovjeka, ali i za životinje, biljke i za samu mrtvu materiju. Sve što je Bog stvorio, rođeno je i nastalo za Boga te stoga Bog nužno skrbi za svoje stvorenje da ga dovede u konačno zajedništvo sa sobom. Isusovo utjelovljenje, njegov život, muka i smrt te uskrsnuće nisu ništa drugo nego razne faze Božje skrbi, brige iz ljubavi i suodgovornosti za čitav svijet.“¹⁵

Sve treba činiti iz ljubavi i Bogu na slavu (usp.: Mt 5, 16). Izraz, pak, naše pune odgovornosti za vremenito očituje se u zlatnom pravilu: „Sve što želite da ljudi čine vama činite i vi njima“ (Mt 7, 12). Nasuprot, licemjernom prosuđivanju bližnjih (usp.: Mt 7, 1-5), zlatno pravilo je poziv na djelotvornu i zauzetu ljubav. U samom pozivu na ljubav možemo iščitati poziv na odgovornost. Postaje jasno i razvidno kako slobode nema bez odgovornosti.

Stjepan Baloban će reći kako se već u Mojsijevu zakonu ocrta na određeni način socijalni nauk Crkve koji će se kasnije jasnije razvijati polazeći od Novog zavjeta. Čovjeku pojedincu, ali i zajednici, pripada dostojanstvo koje mu daje sam Stvoritelj i koje je neotuđivo i nepovredivo. U tome nalazimo temelje za socijalni nauk Crkve koji predstavlja konkretan govor o društvenoj odgovornosti, a u posljednjem desetljeću i društveno odgovornom poslovanju.

Socijalni nauk Crkve počinje se razvijati krajem 19. stoljeća i njegov pravi početak označava papinska enciklika *Rerum novarum*, objavljena

¹⁵ Nikola DOGAN, „Ekleziologija suodgovornosti. Biblijsko-dogmatski temelji“, *Diacovensia* 12 (2004.), 7-33. Nasuprot navedenome imamo pošast instrumentalizacije, počevši od instrumentalizacije znanosti, preko instrumentalizacije prava i ekonomije do instrumentalizacije politike. U svemu navedenome Tonči Matulić vidi dva općenita i dva posebna čimbenika. Općeniti su: propast kozmičkoga reda bitka i apsolutiziranje subjekta kao autonomnog stvaratelja reda bitka. U konačnici se događa da umjesto objektivnoga dolazi ono subjektivno koje je u potpunosti prožeto materijalnim, što stvara osjećaj moći koji ne gleda na neodgovornost i negativne posljedice svojega poimanja svijeta i života. Više u: Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije* (Zagreb: Glas koncila, 2009.), 511-512.

1891. godine.¹⁶ Njome Crkva progovara o temeljima pravednosti u društvenim odnosima, u ovom slučaju gospodarskim, s naglaskom na prava radnika i obveze poslodavca. Tim počinje govor koji se s duhovnog područja širi na socijalno, odnosno upućuje na primjenu katoličkog nauka u društvenim odnosima. Taj govor je otvoren, promišljajući, čak i izravno kritičan prema društvenim nepravdama te daje smjernice kako bi se trebalo djelovati na različitim instancijama da se te nepravde ublaže i poprave.¹⁷

Pregled sustavne brige Crkve za socijalna pitanja (bavljenje socijalnom problematikom) dao nam je Stjepan Baloban,¹⁸ koji je uz Marijana Valkovića svakako najzaslužnija osoba za aktivno širenje svijesti o postojanju potrebe promicanja socijalnog učenja Crkve. Osim što nam u svojem članku *Socijalna problematika „znak vremena“* Stjepan Baloban donosi kratak povijesni pregled održavanja socijalnih tjedana još prije Drugog svjetskoga rata, on nas upućuje i na izazove i pitanja koji se postavljaju pred „suvremeno“ socijalno učenje. Stjepan Baloban je kroz osnovani Centar za promicanje socijalnog nauka Crkve uz mnoge druge akcije obnovio i održavanje Socijalnih tjedana u Hrvatskoj. Prilikom održavanja „Festivala socijalnog nauka Crkve“, 12. ožujka na Hrvatskome katoličkom sveučilištu, pod naslovom „Memorija budućnosti. Ekonomija – inovacije – ekologija“ u svom predavanju Stjepan Baloban se dotaknuo socijalnog nauka Crkve i ekonomije u Hrvatskoj kroz izabrane naglaske, te istaknuo kako je socijalni nauk Katoličke Crkve u današnjem obliku rezultat razvoja socijalne dimenzije vjere od početka kršćanstva.¹⁹

Što se socijalnog nauka tiče, najviše nam može pomoći *Kompendij socijalnog nauka Crkve*²⁰ kako bi na jednostavan način podcrtali ono što je prioritet u okviru društvene odgovornosti. Samo izdanje *Kompendija* na hrvatskom jeziku, reći će Stjepan Baloban, je prigoda da se na teološkom planu, ali i na praktičnom planu u Hrvatskoj više pozabavimo socijalnim govorom Crkve.²¹

¹⁶ Papa LAV XIII., *Rerum Novarum*, Enciklika njegove svetosti pape Lava XIII. Katoličkom svijetu o stanju radnika (15. 5. 1891.).

¹⁷ Rudolf WEINER, *Uvod u katolički socijalni nauk* (Zagreb: Školska knjiga, 1995.).

¹⁸ Stjepan BALOBAN, „Socijalna problematika – ‘znak vremena’ u Hrvatskoj“, *Crkva u svijetu* 31 (3), 239-250, preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/52198>.

¹⁹ Vidi više na: <https://ika.hkm.hr/novosti/socijalni-nauk-crkve-i-ekonomija/> .

²⁰ PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve* (Zagreb: KS, 2005.), (Dalje se upotrebljava skraćenica *Kompendij*).

²¹ Stjepan BALOBAN, „Socijalni nauk Crkve u Hrvatskoj. Katedra socijalnog nauka Crkve“, *Bogoslovska smotra* 76 (2006.). 1025.

„Ovaj dokument kani na cjelokupni i sustavan način prikazati – premda u sažetom obliku – socijalno naučavanje koje je plod mudrog razmišljanja Učiteljstva i izraz trajnog zalaganja Crkve u vjernosti milosti Kristova spasenja i u pozornoj skrbi za sudbinu čovječanstva.“²²

1.1. *Mogući prigovori socijalnom nauku i Crkvi*

Svako malo susrećemo se s različitim medijskim, ali i medijima potaknutim pojedinačnim prigovorima Crkvi i njezinu angažmanu na društvenoj razini. O razlozima takvih prigovora dalo bi se raspravljati.

Najčešće možemo čuti *prigovor* kako se Crkva, posebice institucionalna, miješa u politiku. Naravno, treba razlikovati tko i kada govori u ime Crkve, govori li pojedinac u ime institucije ili je govor Crkve neki zajednički dokument biskupa ili neke komisije (npr. Pravda i Mir), ili možda progovaraju vjernici laici. U svojem članku *Crkva u procesu demokratskih promjena u Hrvatskoj* Špiro Marasović nam na jasan i razgovijetan način tumači, prije svega moguće oblike, tj. obilježja demokracije, što su: partitokracija, nomokracija i smjena vlasti na miran način te u kojem su odnosu navedena obilježja prema Crkvi. U daljnjem tijeku rada Marasović analizira ozbiljne probleme s kojima se Crkva susreće u odnosu na državu, demokratski izabranu vlast. Zaključak je kako navedeni problemi nisu samo pitanje mlade Hrvatske države (demokracije) kao postkomunističke zemlje nego da njih nije razriješila ni Crkva na Zapadu. Jasno je da demokratsko uređenje društva i samo predstavlja određenu vrednotu, ali je jednako tako jasno da ta ista demokracija crpi vrednote iz društva u kojem se nalazi. U tom kontekstu i Crkva, kao čimbenik tog istog društva, ima pravo širiti braniti i zastupati svoje vrednote.²³

Drugi, pak, mogući prigovor Crkvi (socijalnom nauku Crkve) jest da je nedovoljno angažirana u pravcu gorućih društvenih problema poput nezaposlenosti, gospodarskog kolapsa, pitanja siromašnih, obespravljenih (u praksi) itd., ali da ima vremena baviti se „nevažnim“ stvarima poput kurikula o zdravstvenom odgoju i sl. Stjepan Baloban će u tom pravcu reći kako društveni nauk Crkve kao model ne nudi gotova rješenja,²⁴ primjerice u gospodarstvu ili politici. Društveni nauk Crkve ima zadaću

²² *Kompendij*, 22.

²³ Špiro MARASOVIĆ, „*Crkva u procesu demokratskih promjena u Hrvatskoj*“, *Crkva u svijetu* 31 (1996.), 34.

²⁴ Usp.: Stjepan Baloban, *Etičnost i socijalnost na kušnji* (Zagreb: KS, 1997.), 17.

poslužiti kao inspiracija i putokaz (orijentir - kompas²⁵)²⁶ bilo vjernicima laicima, bilo službenicima Crkve, bilo onima koji s Crkvom i vjerom nemaju doticaja. Socijalno učenje Crkve tako postaje model u načinu razmišljanja i tematiziranju problematike. O kojoj god od gore navedenih skupina govorili (laici, službenici Crkve, ljudima dobre volje), svakako će biti poželjno dobro u/ poznavanje izvora, principa i primjene tog učenja. Ovdje ipak, još jedanput, napomenimo kako je istraživanje Vladimira Dugalića, koje smo naveli na početku ovoga rada, pokazalo poprilično nepoznavanje učenja socijalnog nauka Crkve. Ne treba nas to obeshrabriti, nego samo dati dodatni poticaj da s većom zauzetošću promičemo ono što je dobro.

Prigovor – socijalni nauk pokušava nametnuti „kršćansku sociologiju“. Nauka o društvu – sociologija, ne treba se plašiti i osjećati ugroženom od socijalnog nauka Crkve. Jedini problem koji bi eventualno u tom pravcu mogao postojati, jest problem nazivlja, a i on je već odavno nadiđen, što je već 70-ih godina prošlog stojeća pojasnio Jordan Kuničić.²⁷ Vrijednost socijalnog nauka Crkve i njegova nepromjenljiva veličina, počivaju na osobi Isusa Krista i na učiteljstvu Crkve koje je svojevrsni vrhunac, u pravcu brige i otvorenosti za svijet i čovjeka, doživjelo na Drugom vatikanskom koncilu plodovi kojega tek trebaju u svoj svojoj punini zaživjeti u suvremenom društvu.

Špiro Marasović će reći:

„Odnos Crkve i države u civiliziranom bi društvima trebao biti jasan, a to je – slobodna Crkva u slobodnoj državi. Crkva se, prema tome, ne bi smjela miješati u politiku, a država u vjerske i crkvene

²⁵ <https://www.ordensgemeinschaften.at/artikel/4722-die-christliche-soziallehre-in-20-minuten>.

²⁶ Alexander SABERSCHINSKY, „Orientierungskraft der Christlichen Soziallehre“, *Die neue Ordnung*, str. 384-389. (kolovoz 2004.) <http://web.tuomi-media.de/dno2/Dateien/NO504.pdf> (pristupljeno: 12. 1. 2022.).

²⁷ Usp.: Jordan KUNIČIĆ, *Katolička Društvena Nauka (Katolička sociologija)*, (Zagreb: Hrv. Književno Društvo Sv. Ćirila i Metoda, 1971.), 7. Svakako se mora imati na pameti ono što kaže Jordan Kuničić da je Katolička sociologija normativne naravi pa oni koji bi htjeli da njezin normativni karakter ima sve odlike pozitivnog nauka, pokušavaju nemoguće, što ne znači da nam zajedno ne mogu biti na pomoć i izgradnju boljeg i pravednijega društva. Zato reći daje katolički društveni nauk isto što i katolička sociologija možemo samo onda ako ga razumijemo kao normativni, a ne pozitivni nauk. On također smatra i dužnošću i pravom Crkve iznositi svoj nauk i govoriti o čovječjem društvenom životu i njegovu djelovanju u svjetlu naravnog zakona i objave, a u svrhu cjelovitog i što savršenijeg uređenja ljudskog društva (interpersonalnih, obiteljskih, državnih i međudržavnih odnosa).

poslove. No, kako je osnovni konstitutivni element i Crkve i države jedan te isti, tj. čovjek pojedinac (za državu građanin, a za Crkvu vjernik), to u sebi jasno načelo nije baš lako dosljedno ostvariti u konkretnom životu. Osim toga, i Crkva je kao zajednica priznati društveni subjekt o kojem država mora voditi računa, ako uopće želi biti demokratska država. Stoga nije moguće da se država gdje kad ne zalijeće u moralno područje, osobito kroz svoje zakonodavstvo, kao što nije moguće izbjeći ni da se Crkva kadšto nađe na političkom brisanom području.“²⁸

Zadaća je Crkve da se demokracija u njoj sve više razvija kao etnokracija. Crkva bi, dakle, svim svojim silama trebala nastojati u ljudima buditi, kao i sama ostvarivati, čestitost i moral kako nam se ne bi dogodila, moralna praznina, koja se posebice događa pod snažnim utjecajima sekularizacije²⁹ koji, kad govorimo o kulturi, često uvelike dekristijaniziraju suvremenu kulturu uzdižući individualnu slobodu do razine idolatrijskog obožavanja i oslanjajući se na znanstveno-tehničku djelatnost koja čovjeka izlaže pogibeljima relativizma, pragmatizma i pozitivizma.³⁰ U navedenome se krije i opasnost od saveza između demokracije i etičkog relativizma otvarajući širom vrata otvorenom ili skrivenom totalitarizmu,³¹ u čemu odgovornost više nema nikakvo značenje, a vjernik mora biti odgovoran, uvijek imajući na umu da „stvorenje bez Stvoritelja iščezava“.³²

Prigovor – konkretno, praktično ostvarenje socijalnog nauka Crkve nije vidljivo. Naime, ne možemo u pravcu okoliša, nacionalnog blaga i sl., premda Crkva je i u tom pravcu pokazala i pokazuje osjetljivost i brigu,

²⁸ Š. MARASOVIĆ, „Crkva u procesu demokratskih promjena u Hrvatskoj“, 54.

²⁹ Sekularizacija je definirana kao: Proces u kojem religiozna, vjerska svijest, religiozne, vjerske aktivnosti i ustanove gube društveno značenje. To ukazuje i na to da religija, vjera postaje marginalna u funkcioniranju društvenoga sustava i da su bitne funkcije rada društva racionalizirane, ne podliježu više kontroli ustanova koje se bave nadnaravnim. Kao produkt sekularizacije javlja se sekularizam koji ima za cilj obračunati se sa svime što ima religijski predznak te iz javnog prostora izbaciti sve što bi moglo upućivati na religiju. Ovdje se postavlja pitanje, nije li navedeno u sukobu sa samim temeljima zdrave demokracije i onoga što promišljamo pod pojmom sloboda. Vidi još u govoru o odnosu Crkve i demokracije u Mile MARINČIĆ, „Poticaji socijalnog nauka Crkve u razvoju demokracije. S posebnim osvrtom na vjernika laika i hrvatsko društvo“, *Crkva u svijetu*, 48 (2013.), 50-72, ali i kod Tončija MATULIĆA na <http://www.glas-slavonije.hr/357472/11/Tonci-Matulic-Europom-se-siri-bojovni-oblik-sekularizma-i-scijentizma> objavljeno 3. ožujka 2018., (pristupljeno: 20. 3. 2019.).

³⁰ T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 364-365.

³¹ T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 365.

³² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu*, br. 42, *Dokumenti* (Zagreb: KS, 2002.) (dalje: GS)

učiniti ništa ako država odluči raditi po svome.³³ Nažalost, mnogi dobri pokušaji i inicijative socijalnog nauka, poput osnivanja Udruge hrvatskih katoličkih gospodarstvenika,³⁴ nisu ostvarili svoje prvotne nakane, nisu ili bolje rečeno nisu dokraja provedeni u praksu.

Bez obzira na sve gore rečeno, ako uzmemo da nam je Sveto pismo prvi integrativni moment, svakako nam drugi integrativni moment, u pogledu izgradnje svijesti za društvenu odgovornost, nudi socijalni nauk Crkve. Sam socijalni nauk Crkve počiva na gore spomenutom prvom integrativnom momentu – a to je Sveto pismo.

2. Drugi vatikanski koncil - nadahnuće za društvenu odgovornost za treće tisućljeće

U svojoj konstituciji *Gaudium et spes* Drugi vatikanski koncil poziva čovjeka na odgovornost, posebice kad je govor o ljudskoj djelatnosti, u svojem prvom dijelu, treća glava 663 str. te u drugom dijelu kad govori o kulturi i kulturnom napretku te o ekonomsko-socijalnom i političkom životu.³⁵ U vremenu kad smo više od pola stoljeća udaljeni od početka Drugog vatikanskog koncila svjedočimo koliko je on sa svojim programom i danas aktualan i vrijedan proučavanja. Posebice se u tome ističe N. A. Ančić na KBF-u u Splitu, koji težište svojega rada stavlja na primjenu Drugog vatikanskog sabora u životu Crkve. 2005. je u Zagrebu održan 45. Teološko-pastoralni tjedan pod motom: *Četrdeseta obljetnica završetka Drugoga vatikanskog sabora: očekivanja, ostvarenja, izazovi*.³⁶ Drugi vatikanski koncil je neiscrpno vrelo i nadahnuće cijeloj Crkvi u pravcu njezina nastojanja i odgovornosti za svijet i čovjeka.

³³ <http://www.zg-nadbiskupija.hr/dokumenti/aktualnosti/izjava-komisije-hrvatske-biskupske-konferencije-iustitia-et-pax-o-promicanju-javnog-interesa-i-zastiti-javnih-dobara> (pristupljeno: 12.3.2020.).

³⁴ U početku je Udruga krenula izrazito aktivno i zdušno raditi na udruživanju katoličkih gospodarstvenika u Hrvatskoj, ali onda je odjedanput došlo do umora i stagnacije. Iz razgovora sa sada već pokojnim gospodinom Vladom Kruhom Vukom iz Ivanić-Grada saznao sam kako su, po njemu, mnogi pristupali udruzi samo zato jer su vidjeli priliku za ostvarenje nečega za sebe (vlastiti interes), a ne kako bi se uistinu ostvarivalo temeljna načela socijalnoga nauka Crkve. Nedostajalo je odgovornosti.

³⁵ GS

³⁶ „Četrdeseta obljetnica završetka Drugoga vatikanskog sabora: očekivanja – ostvarenja – izazovi. 45. Teološko-pastoralni tjedan u Zagrebu 25. - 27. siječnja 2005.“, *Bogoslovska smotra* 75 (2005.), 647-649. U tri dana se redom predavanja i redom rasprava uistinu plodno promišljalo o vrijednostima i značenju doprinosa Drugog vatikanskog sabora za Crkvu i svijet.

Zadaća, promicanja kršćanskih vrijednosti, reći će Stjepan Baloban, ne pripada samo biskupima (kroz izjave), nego naprotiv, kako je u demokraciji veoma važna javnost i mediji, potrebno je da se u javnu raspravu sve više uključuju i udruge vjernika laika. Da bi katolici vjernici u Hrvatskoj mogli odgovoriti izazovu i pozivu na odgovornost koji se od njih traži, trebali bi biti prije svega dobro informirani, a zatim i organizirani.³⁷ Naravno, prevažna je u svemu navedenom i zadaća teologa i crkvenih službenika da se omogući cjelovitu informaciju o pojedinim temama do kojih je u hrvatskoj javnosti sve teže doći.³⁸ Posebice je važno područje moralno-etičkih izazova na socijalnom polju. Baloban u tom pravcu napominje kako se ne smijemo zadovoljiti čisto individualističkom etikom te kako, premda pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* ne razrađuje koncept socijalne etike, ona nam ipak daje naslutiti kojim bi se putem trebao razvijati postkoncilski socijalni moral bilo da se radi o javnom i političkom životu, zemaljskim dobrima i kulturi, bilo u odnosu na rat i posebno mir.³⁹

Kao ključ za pravo razumijevanje Koncila N. A. Ančić uzima Pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*. Sama konstitucija nije bila predviđena u pripremi Koncila. Moglo bi se reći došla je spontano, još bolje – došla je Božjom providnošću kao znak vremena.⁴⁰ O važnosti navedene konstitucije N. A. Ančić će reći:

„Za takav pristup bila je potrebna nova metoda, promjena perspektive i promjena odnosa Crkve unutar same sebe kao i prema problemima svijeta... Međusobno prožimanje dogmatskih sadržaja i pastoralnog značenja, dogmatike i pastorała očigledno je

³⁷ Usp.: Stjepan BALOBAN, „Moralno-etički izazovi četrdeset godina nakon Koncila“, *Bogoslovska smotra* 75 (2005.), 801-802.

³⁸ Usp.: S. BALOBAN, „Moralno-etički izazovi četrdeset godina nakon Koncila“, 805.

³⁹ Usp.: S. BALOBAN, „Moralno-etički izazovi četrdeset godina nakon Koncila“, 806.

⁴⁰ N. A. Ančić nas upozorava kako sintagma „znakovi vremena“ spada u najčešće napominjane koncilске pojmove, ali ipak po svojem sadržaju i značenju još uvijek nije teološki dovoljno preciziran i protumačen. Usp.: Nediljko Ante ANČIĆ, „Kako danas čitati i razumijevati Drugi vatikanski sabor“, *Bogoslovska smotra* 75 (2005.), 682. Ančić nam sugerira kako su i u samoj teološkoj literaturi rijetki članci koji govore o znakovima vremena. Prije 30-ak godina sadašnji pomoćni biskup banjolučki mons. dr. fra Marko Semren u svojim je predavanjima često naglašavao pojam „znakovi vremena“ i kako ih treba naučiti čitati. Tonči Matulić je u svojim *Metamorfozama kulture* u podnaslovu postavio temeljnu nakanu napisanog djela – što je teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije – sugerirajući kako nas na isto pozivaju i mnogi naši autori počevši od B. Dude, preko N. Bižace, I. Fučeka do N. A. Ančića. (usp.: Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 47-50.).

osobito u četiri koncilске konstitucije a napose u obje konstitucije o Crkvi. One su osovina Koncila i srž njegove koncepcije.“⁴¹

Ančić nam sugerira, kako je nasuprot dotadašnjem negativnom crkvenom stajalištu prema društvenom i kulturnom razvitku Papa u konkretnoj povijesti svojeg vremena prepoznao pozitivne znakove. Ispravljajući time katoličku tradiciju 19. i 20. stoljeća, koja se pretežito negativno odnosila prema novovjekovnoj povijesti, osobito prema razvoju demokratskog društva i njegovih institucija. Samo ona Crkva, koja prepoznaje znakove vremena i tumači ih u svjetlu evanđelja, može posredovati Božje spasenje svakoj ljudskoj osobi i pomoći boljoj izgradnji (možemo reći većoj odgovornosti) ljudskog društva. Ančić zaključuje, kako se na temelju svega rečenog, Drugi vatikanski sabor ne može smatrati završetkom crkvenog procesa obnove kao što bi neki htjeli. Naprotiv, njega se treba smatrati smjerodavnim početkom posadašnjenja Crkve koji od nas traži permanentno njegovo promicanje u sadašnjem povijesnom kontekstu kako u svijetu, tako i u sadašnjim hrvatskim prilikama.⁴²

Mnoštvo je izazova koji se pred nama nalaze, posebice na društvenom, ekonomskom i političkom polju. Navedeni izazovi nisu više samo na razini čovjek – čovjek, ili pak čovjek – društvo nego se sve više tiču i našeg odnosa čovjek bios, bolje rečeno u sferu održivosti svijeta i čovjeka i posvemašnje odgovornosti za tu održivost. Krizu u kojoj se je društvo našlo definirao je papa Ivan Pavao II. kao „krizu morala i zbiljski prijezir spram čovjeka“. Sukladno tome kršćanstvo bi moralo tražiti odgovore na navedenu krizu, kao i uzroke same krize,⁴³ a linija kojom bi trebalo ići, točnije na kojoj treba tražiti odgovore, koju nam nudi Crkva i njezin socijalni nauk glede pitanja razumijevanja čovjeka i svijeta u kojemu čovjek živi, točnije perspektiva koja nam se nameće u tom pravcu može biti samo evanđeoska, a metoda teološka. Sukladno tome jako je bitno prepoznavanje znakova vremena u svjetlu evanđelja, reći će Tonči

⁴¹ Nediljko Ante ANČIĆ, „Kako danas čitati i razumijevati Drugi vatikanski sabor“, 681.

⁴² Usp.: Nediljko Ante ANČIĆ, „Kako danas čitati i razumijevati Drugi vatikanski sabor“, 685. Možemo reći kako je N. A. Ančić jedan od istaknutijih promicatelja vrijednosti Drugog vatikanskog sabora, što je vidljivo iz istraživačkog djela njegova rada na KBF-u u Splitu.

⁴³ Marijan Valković je svojevremeno, tumačeći elemente krize u Crkvi, na temelju pisanja W. Ernsta konstatirao kako se na temelju mišljenja crkvenih povjesničara može reći da veliki crkveni sabori redovito sa sobom nose i krize, koje su, primjerice nakon Drugog vatikanskog koncila, izazvane samim pokrenutim procesom obnove, posebice kad se govori o tumačenju i primjeni onoga što je Koncil donio. Valković, Marijan VALKOVIĆ, „Elementi moralno-etičke krize u Crkvi (I). Pozadina i uzroci“, *Bogoslovska smotra*, 67 (1997.), 225-226.

Matulić.⁴⁴ Odgovor, dakle, na ovu krizu najlakše će dati teolog kroz *auditus fidei* i *intellectus fidei*. Odgovori su, dakle, prije svega u Sv. pismu, evanđelju, crkvenom učiteljstvu, zatim u smjernicama koje nam nudi Drugi vatikanski sabor. Nužna je stoga obnova jedinstva kršćanskoga života. Kršćanska duhovnost, koja svoje temelje crpi u Duhu Božjem, koji je svoj vrhunac doživio u osobi Isusa Krista, o kojemu svjedočanstvo imamo u evanđelju koje u svojoj srži govori o ostvarenju kraljevstva Božjega i nove pravednosti sa svojom teocentričnošću, mora vjerno i strpljivo usprkos svim nedaćama prakticirati vrijednosti kraljevstva u svijetu živeći u iščekivanju konačne uspostave Božje vladavine u svijetu po drugom slavnom dolasku Sina Čovječjega. Kao najvažniju dimenziju teologije teolog će u tom smislu istaknuti mudrost, kako je to već Akvinac naglasio. Također, Akvinac u Drugom dijelu *Summae*⁴⁵ izlaže cijelu etiku i moralnu teologiju kao razmišljanje i upravljanje „kretanja razumskog stvorenja prema Bogu“ na razini slobodnih čina i odgovornih odluka. „Odatle potječe mudrosna značajka njegove metafizike i njegove teologije kao i njegove etike, utoliko ukoliko je znanost upravljanja ljudskim činima usmjerenima prema ‘vječnim načelima’“. Prema tome, današnja kriza etike, koja očigledno postoji, leži u oslabljenom smislu za istinu, posebice za zadnju istinu – što je Bog. „Stoga bi svakako trebalo nastojati, što je moguće više, trajno produbljivati studij teološkog, filozofskog, etičkog i političkog nauka, koji je sv. Toma ostavio u baštinu katoličkim školama, a što je Crkva bez oklijevanja prihvatila kao svoj nauk, posebice dio koji se tiče naravi, sposobnosti, usavršenosti, poziva, odgovornosti čovjeka na osobnom i društvenom području kako će biti definirano i smjernicama koje nam je ponudio Drugi vatikanski koncil.“⁴⁶

Povijest ljubavi između Boga i čovjeka sastoji se upravo u činjenici da to zajedništvo volje prerasta u zajedništvo misli i osjećaja te se, na taj način, naše htijenje i volja sve više podudaraju s Božjom voljom, reći će sv. Augustin.⁴⁷

Teologija stalno riskira da se pretvori u nešto što nije – pozitivističku znanost.⁴⁸ Nažalost, povremeno nam rast i razvoj socijalnog nuka

⁴⁴ T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 305-306.

⁴⁵ Toma AKVINSKI, *Suma protiv pogana*, sv. 1 (Zagreb: KS, 1993.).

⁴⁶ Berislav ČOVIĆ – Mile MARINČIĆ, „Društvena odgovornost za zdravo društvo u kontekstu promišljanja Küngova projekta svjetski etos“, *Filozofska istraživanja* 36 (2016.), 481.

⁴⁷ Usp.: Aurelije AUGUSTIN, *O državi Božjoj, svezak prvi* (Zagreb: KS, 1995.), 565.

⁴⁸ T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 17 - 20. Ako teologija želi ostati *theo*-logia, a ne postati *theo*-logia, mora se okrenuti – mudrosti – onome što je ona u svojoj autentičnosti. Naravno ne bilo kakvoj mudrosti, nego upravo mudrosti života. Preduvjet za takvu

Crkve u Hrvatskoj uistinu sliči svekolikoj želji da se primakne sociologiji, socijalnoj politici. Kako će i sam teolog Bono Zvonimir Šagi zaključiti, socijalni nauk Crkve nije dopro do vjernika, nego se prije svega zadržao na razini jedne discipline i, možemo reći, na razini istraživanja kroz projekte Centra za promicanje socijalnog nauka Crkve.⁴⁹

Teološki se pogled, reći će Željko Mardešić, ne više sociološki, na suvremeni svijet može najkraće sabiti u pet bitnih odrednica, što će reći: Crkva siromaha i zapostavljenih spram idolatrije novca i udobnosti, Crkva dobrote i milosrdne ljudskosti, Crkva nade i radosti, Crkva mirotvorstva, pomirenja i praštanja i Crkva dijaloga sa svijetom. Očito je, kaže on, da postoji stanovita odgovornost kršćana za svijet, a čini se, međutim, kako smo se upravo mi vjernici počeli ljutiti na taj suvremeni svijet da ne poduzima ono što bi zapravo bila naša dužnost, pa bi na kraju moglo ispasti da je svijet odgovoran za Crkvu, a ne Crkva za svijet, što je s teološkog gledišta potpuna pogreška i besmislica.⁵⁰

Mogli bismo kao nit vodilju pred sebe postaviti četiri A. Što su: autentičnost, afirmativnost, aktivitet i aktualnost.

Autentičnost bi značila poziv na slušati što mi govore (*auditus fidei*), ali i na razumijevanje iste poruke (*intellectus fidei*)⁵¹. Jakov Jukić je sada već davne 1975. u svojem članku Otuđena i autentična vjera⁵² upozorio na potrebu za vjerom koja će biti obilježena egzistencijalnošću, „nasuprot svim drugim izazovima kršćanstvo mora postati zajednička misao i praksa o bitnim i zadnjim stvarima, dakle egzistencijalna vjera – i ništa drugo“.⁵³ Afirmativnost, praktično potvrđivanje onoga što i kako vjerujem, a ne da

teologiju leži u činu ljubavi... kojom se voli Boga...koliko je teologija zaljubljena u Boga, toliko će se očitovati zaljubljenom u Božju mudrost.

⁴⁹ Navedenu ocjenu daje nam Gojko Bežovan u svojoj recenziji Šagijeve knjige: Da sol ne obljutavi: kršćanski pristup društvenim problemima (vidi: Gojko BEŽOVAN, „Bono Zvonimir Šagi: Da sol ne obljutavi: Kršćanski pristup društvenim problemima“, *Revija za socijalnu politiku* 8 (2001.), 217-219.).

⁵⁰ Usp.: Željko MARDEŠIĆ, „Crkva i suvremeni svijet: današnje perspektive“, *Bogoslovska smotra* 75 (2005.), 934-935.

⁵¹ Usp.: T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*. 17. Matulić ne samo da upozorava kako nam *intellectus fidei* blaženo spava nego također kritizira kršćansko svjedočenje koje dolazi u iskušenje da postane privatnost ili da uđe u ozračje dodvoravanja. Teologija bi, kaže Matulić, trebala poletjeti iznad stvarnosti da bi mogla vidjeti razmjere dekristijanizacije koja se nadvila nad cijelim narodima i zajednicama s bogatom kršćanskom tradicijom. Teologija se, dakle, mora okrenuti mudrosti i izvorima ako ne želi da naglasak u riječi umjesto na *theo*, bude na *logia*, na što smo upozorili u bilješci 39.

⁵² Jakov JUKIĆ, „Otuđena i autentična vjera“, *Crkva u svijetu* 10 (1975.), 328-334.

⁵³ J. JUKIĆ, „Otuđena i autentična vjera“.

se Crkvu i vjeru (religije) koristi u dnevno-političke svrhe.⁵⁴ Aktivitet (aktivnost), kratko i jasno, jest poziv na djelatnu zauzetost. Koristeći se Bonhoefferovim promišljanjima, Tomislav Ivančić će reći kako je kršćanska snaga „snaga križa, a križ je tamo gdje treba iz teorije prijeći u praksu. Molitva je prva praksa kršćanina. Činiti pravdu – zapravo obratiti se – jest uvjet da se postane kršćanin. Obratiti se to je ljudsko djelo, čovjekov korak, a molitva je prijelaz na Božje djelo, milost. Iz tog dvostrukog koraka rađa se snaga vjere, nova i neočekivana.“⁵⁵ U zaključku promišljanja Ivančić konstatira kako se plodnost vjere mora očitovati u cjelovitom pa i profanom životu. Aktualnost, znači navedenim konceptima, u suvremenoj situaciji na pravi način (mudro), donijeti, učiniti zanimljivim, pokazati vrijednost i omogućiti rast i razvoj navedenih koncepata kako bi se postigli što konkretniji učinci u okviru društva i svijeta.⁵⁶

Dakle, Dokumenti općenito, a ovdje posebice mislimo na dokumente Drugog vatikanskog koncila, treći su integrativni moment koji nam daje za pravo promišljati kako Crkva na „krilima“ Svetog pisma, crkvenog učiteljstva, Dokumentata, socijalnog nauka Crkve..., može pomoći u izgradnji svijesti o društvenoj odgovornosti.

3. Suvremeni govor o društvenoj odgovornosti - Ivan Pavao II., Benedikt XVI., Papa Franjo

3.1. Ivan Pavao II.

U enciklici *Centesimus annus* Papa nam govori kako je sama enciklika *Rerum novarum* nastala u vremenu kada napetost u društvu dostiže svoje vrhunce na svim razinama. Došlo je do novoga shvaćanja i društva i države pa tako i autoriteta. Tradicionalno društvo se raspalo i počelo se oblikovati novo puno nade u nove slobode, ali i puno opasnosti od novih oblika nepravde i robovanja. Javlja se kapital kao novi oblik vlasništva te novi oblik rada kao plaćeni rad. Došlo je do zanemarivanja obitelji, spolova, dobi, a sve u svrhu stjecanja profita. U svoj toj zbrci i sve većem udaljavanju

⁵⁴ Ivica ŠOLA, „Slika vjere i Crkve u hrvatskim medijima“, *Crkva u svijetu* 52 (3), 459-474. Preuzeto s <https://hrcaak.srce.hr/188975>.

⁵⁵ Tomislav IVANČIĆ, „Vjera kršćanina u ateističkom ambijentu“, *Crkva u svijetu* 16 (1981.), 317-329.

⁵⁶ Navedena četiri A dio su predavanja Mile Marinčića u okviru V. hrvatskog socijalnog tjedna u Zagrebu, s referatom: Društveno odgovorno poduzetništvo u Hrvatskoj - kritički osvrt, u kontekstu socijalnog nauka Crkve i Ulrichova koncepta integrativne gospodarske etike.

od istine Papa je, nadahnut što dokumentima biskupa, što istraživanjima laika, što znanstvenim studijama, odlučio progovoriti. Uočavajući jako dobro kako će se stvari kretati s političke razine na razinu ekonomije, a mnogi procesi u okviru toga doveli su do sukoba između kapitala i rada.⁵⁷ Ono što je bitno, papa Ivan Pavao II. tražio je način kako ovu encikliku smjestiti u današnje prilike i kako s pomoću nje pokušati rješavati današnje probleme. U tom kontekstu nemjerljivo je važno načelo solidarnosti.

Kršćanska solidarnost nije nekakvo puko neodređeno i površinsko suosjećanje, zbog socijalnih problema ili zala, nego stalno i trajno nastojanje za ostvarenje dobra. Pokazatelj tog trajnog nastojanja možemo iščitati i iz enciklika Ivana Pavla II., koje se nadovezuju na njegove prethodnike te samim tim ukazuju na kontinuitet u Crkvi. Tako kao sljednicu enciklike *Populorum progressio* pape Pavla VI. možemo postaviti encikliku *Sollicitudo rei socialis*. Jednako kao što nam u svojevrsnom slijedu uz navedene enciklike, primjerice progovaraju enciklike Ivana XXIII., *Mater et Magistra*, Pavla VI., navedena *Populorum progressio* i Apostolsko pismo *Octogesima adveniens* te Ivana Pavla II., enciklika prije navedena *Sollicitudo rei socialis*, a što je enciklika *Laborem exercens*.⁵⁸

Što se tiče drugog dijela enciklike *Centesimus annus*, u njemu se kritizira ondašnji socijalizam te se uočava kako je njegova temeljna pogreška antropološke naravi.⁵⁹

Papa je duboko svjestan kako se ljestvica vrijednosti okrenula, siromašni su postali teret i nametnici umjesto da im se pruži mogućnost sudjelovanja u novom razvoju, taj razvoj se ne smije samo omeđiti na gospodarsko područje, nego se mora proširiti u integralnom i humanom smislu.⁶⁰

⁵⁷ Papa IVAN PAVAO II., *Centesimus annus* (1. V. 1991.), (Zagreb: KS 2001.), (dalje: CA) 13-14. „Kad se jednom probudi težnja za novim stvarima (prevratom), koja već dugo uznemiruje države, tada će se želja za promjenom, na kraju, premjestiti iz političkog poretka na susjedni odsjek ekonomije. Doista, neprestani napredak industrije, novi putovi otvoreni raznim zanimanjima, promijenjeni odnosi između gospodara i radnika; gomilanje bogatstva u rukama nekolicine uz bijedu mnoštva; snažnija svijest što su je radnici stekli o sebi samima i, dosljedno veće jedinstvo između njih samih, nadalje kvarenje običaja, sve su te stvari dovele do sukoba.“

⁵⁸ Socijalni dokumenti redovito slijede jedan drugi, možemo reći gotovo da proizlaze jedan iz drugog, naravno uvijek analizirajući i aktualnu situaciju i probleme unutar društva. Vidi u tom pravcu: Papa IVAN XXIII., *Mater et Magistra*, Papa PAVAO VI., *Populorum progressio* i Apostolsko pismo *Octogesima adveniens*, Papa IVAN PAVAO II., *Sollicitudo rei socialis* i *Laborem exercens*.

⁵⁹ Usp.: Josip JELENIĆ, „Enciklika *Centesimus annus*: Prikaz glavnih točaka, novosti i eventualni nedostaci“, *Bogoslovska smotra* 62 (1992.), 27.

⁶⁰ Usp.: J. JELENIĆ, „Enciklika *Centesimus annus*: Prikaz glavnih točaka, novosti i eventualni nedostaci“; i Ivan MACAN slično piše te navodi kako enciklika predlaže:

Danas gotovo sa sigurnošću možemo reći kako ni u tim okvirima nemamo prava rješenja i kako će biti potrebno rješenja tražiti u nečemu sasvim trećem nekakav tzv. *treći put*. Mogli bismo reći, ono što je već ustaljena fraza, nešto između liberalnog kapitalizma i marksističkog socijalizma. Ipak, socijalne enciklike Crkve nisu tu da nude nešto između dvaju navedenih pravaca. Socijalni nauk Crkve nudi svoj pravac. Njegov stari novi *novum* jest propitivanje slaganja suvremene stvarnosti s apsolutnim etičkim vrednotama i naukom evanđelja. Izloženi socijalni nauk Crkve u ovoj je enciklici normativan, a rješenje se socijalnih problema predlaže u skladu s povijesnim prilikama i pouzdanjem u čovjeka. Možemo to nazvati i *treći put*, ipak prije bismo navedenom mogli dati naziv *put Crkve*, a taj put je poput samog Krista isti i jučer, i danas, i sutra, samo što ga mi uvijek ne prepoznamo i ne prakticiramo na pravi način. Njemački teolog i socijalni etičar Lothar Roos će reći kako nema tipova socijalnog nauka Crkve prije i poslije Koncila,⁶¹ nego je on uvijek jedan i jedinstven, a istovremeno novi nauk, koji ima kontinuitet, aktualnost i univerzalnost.

U posljednjem poglavlju daju se smjernice za društveni život s posebnom brigom i odgovornošću za čovjeka. „Globalizaciju ekonomije“ trebaju nadgledati međunarodna tijela usmjeravajući je prema općem dobru. Naglašava se kako socijalni nauk Crkve mora ući u dijalog s drugim disciplinama koje se bave svijetom i čovjekom. U konačnici, uočava se potreba da se u to uključe svi ljudi dobre volje kako bi nam život međusobno, ali i život uopće bio moguć.⁶²

S vremenom će, posebice zahvaljujući Ivanu Pavlu II., socijalni nauk Crkve postati drugo ime za socijalnu poruku Koncila, kaže Stjepan Baloban. Crkva na taj način aktualizira brojna suvremena socijalna pitanja kroz koja se naglašava odgovornost kršćana i Crkve za razvoj društva kojemu pripadaju. Sve navedeno zaokruženo je i stavljeno pred nas u *Kompendiju*.⁶³

Kad govorimo o *Kompendiju*, svakako treba napomenuti da se u njemu sažeto donosi zaokružena načela socijalnog učenja Crkve utemeljena na naravnom zakonu, koja se potom u vjeri Crkve potvrđuju i pot-

a) suradnju i solidarnost između svih zemalja; b) poštivanje i priznavanje hijerarhije vrijednosti ljudske egzistencije protiv čistog utilitarizma; c) poštivanje naravnog i izvornog prava na spoznaju istine i živjeti po njoj protiv svih vjerskih fundamentalizama.....*Socijalna etika i druge studije* (Zagreb: FTDI, 2002.).

⁶¹ Usp.: Lothar ROOS, „Kontinuität, Aktualität und Universalität der kirchlichen Soziallehre“, *Die neue Ordnung*, str. 404-416 (prosinac 2013.) <http://web.tuomi-media.de/dno2/Dateien/NO613.pdf> (pristupljeno: 13. 1. 2022.).

⁶² Usp.: CA, 62.

⁶³ Usp.: Stjepan BALOBAN, „Moralno-etički izazovi četrdeset godina nakon Koncila“, 807-810.

krepljuju Kristovim evanđeljem.⁶⁴ Kardinal Sodano, između ostaloga, u pismu predsjedniku Papinskog vijeća „Iustitia et pax“ kardinalu Martinu piše kako Crkva ne može prestati dizati svoj glas o novim stvarima (*res novae* – misleći na *Rerum novarum*) i pozivati sve na autentično društvo usmjereno traganju za cjelovitim i solidarnim ljudskim razvojem..., te da aktualna društvena pitanja nadasve uključuju vjernike laike koji su pozvani baviti se vremenitim stvarima uređujući ih po Bogu, kako podsjeća Drugi ekumenski vatikanski sabor... Navedeno (*Kompendij*) nije namijenjeno samo *ad intra*, katolicima, nego i *ad extra*.

Sam kardinal Martino će u predgovoru *Kompendija* napisati kako svaki čitatelj „dobre volje“ može kroz *Kompendij* upoznati motive koji Crkvu potiču da naukom intervenira na društvenom području – za koje se na prvi pogled čini da ne spada u njezinu kompetenciju – te razloge za susret, dijalog, suradnju da bi služila općem dobru.⁶⁵

U samom *Kompendiju* riječ odgovornost ili suodgovornost koristi se devedesetjedan puta, a sve na temelju dotadašnjih doprinosa što kroz enciklike, pobudnice, poslanice ili druge dokumente Crkve. Za dublju i širu analizu navedenoga u *Kompendiju* ovdje nemamo vremena jer takav pristup zahtijevao bi sasvim novi rad.

3.2. Benedikt XVI.

Logiku permanentnog socijalnog učenja Crkve, koje se temelji na Evanđelju – osobi Isusa Krista, na crkvenom učiteljstvu i na socijalnom nauku Crkve kao takvu, nastavit će i papa Benedikt XVI., u svojoj enciklici *Ljubav u istini*⁶⁶ (*Caritas in veritate*). Oslanjajući se ponajprije na već spominjanu encikliku *Populorum progressio*, Papa nam govori kako je Ljubav najizvršniji put socijalnog nauka Crkve. Svaka ljudska odgovornost i zalaganje o kojima govori socijalni nauk nadahnjuju se na ljubavi.⁶⁷ Prečesto se u povijesti ljubav pokušavalo isključiti iz etičkog života,⁶⁸ bilo da se radi o društvenom, pravnom, kulturnom, političkom i ekonomskom okruženju i sl., te uz to proglasiti nepotrebnim kriterijem. Ona pak (Ljubav) puna

⁶⁴ *Kompendij*, str. 12. (državni tajnik Angelo kardinal Sodano u pismu njegovoj uzoritosti Kardinalu Renatu Raffaelu Martinu, predsjedniku Papinskog vijeća „Iustitia et pax“.

⁶⁵ Usp.: *Kompendij*, str. 16.

⁶⁶ Usp.: Andreas Martin RAUCH, „Zur katholischen Soziallehre“, *Die neue Ordnung*, str. 473-479. (prosinac 2015.), <http://web.tuomi-media.de/dno2/Dateien/NO615.pdf> (pristupljeno: 7. 1. 2022.).

⁶⁷ Usp.: Papa BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini* (29. VI. 2009.), (Zagreb: KS, 2010.) (dalje: CV), 6.

⁶⁸ Usp.: CV, 54-57.

je istine, ona je *logos (dbar)* koji stvara dija-log(os), a time i komunikaciju i zajedništvo. Ako se želi zajedničko dobro, na što nas pozivaju i ljubav i pravednost, onda neupitno moramo prije svega skrbiti za institucije koje pravno, civilno, politički i kulturno strukturiraju društveni život kako bi on na taj način poprimio oblik grada (polis); a odmah zatim slobodno se služiti navedenim institucijama. Svaki je, dakle, kršćanin jednako pozvan na odjelotvorenje ljubavi prema bližnjemu izravno, kao i institucionalno, moglo bi se reći kroz politički put ljubavi.⁶⁹ Ne može se govoriti o pravu ako istovremeno nema pretpostavke o dužnosti. U laicizmu, jednako kao i u vjerskom fundamentalizmu, nestaje mogućnost plodnog dijaloga i djelotvorne suradnje razuma i religijske vjere. Razum je stalno potreban pročišćenja vjerom, jednako kao što je i religija potrebna pročišćenja razumom. Kad god se taj međuodnos prekidao ili narušavao, razvoj čovječanstva je plaćao visoku cijenu. Već u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* čitamo kako su i vjernici i nevjernici uvjereni u okrenutost u prirodi svega čovjeku kao vrhuncu stvorenoga. Čovjekova, pak, odgovornost prema stvoritelju (Bogu) poziva vjernika na brigu za sve stvoreno i na ljubav, prema svima i svemu, pa jednako tako i prema nevjernicima. U ovom nastojanju uvelike nam može pomoći načelo supsidijarnosti koje promiče slobodu sudjelovanja u društvenom životu preuzimanjem odgovornosti⁷⁰ - samo načelo supsidijarnosti jest ljubav.

3.3. Papa Franjo

Slijedom navedenoga nimalo nas ne treba čuditi intonacija enciklike *Lumen fidei*⁷¹ (*Svjetlo vjere*) pape Franje. Sam papa Franjo će reći kako je na ovoj enciklici rad započeo Benedikt XVI., a on je nastavio njegovo započeto djelo. Enciklika, osim što razmatra već spominjani odnos vjere i istine te dijalog vjere i razuma, jasno poručuje kako se samo u ozračju vjere i ljubavi može graditi sigurna budućnost čovječanstva.

„U središtu biblijske vjere Božja je ljubav, njegova konkretna briga za svaku osobu, njegov naum spasenja kojim je obuhvaćen cijeli ljudski rod i cjelokupni stvoreni svijet, a koji ima svoj vrhunac u utjelovljenju, smrti i uskrsnuću Isusa Krista. Bez svijesti o toj stvarnosti nestaje kriterij na temelju kojeg se može prepoznati što je to što ljudski život čini jedinstvenim i dragocjenim. On gubi svoje mjesto u svemiru, napušten u prirodi, odričući se moralne

⁶⁹ Usp.: CV, 12.

⁷⁰ Usp.: CV, 100.

⁷¹ Papa FRANJO, *Lumen fidei – Svjetlo vjere* (29. VI. 2013.), (Zagreb: KS, 2013.) (dalje: LF).

odgovornosti ili težeći za tim da postane poput apsolutnog suca koji sebi pripisuje bezgraničnu moć manipulacije svijetom koji ga okružuje.“⁷²

Vjera posjeduje kreativno svjetlo za svako novo povijesno doba, a sve zahvaljujući Ocu koji nas uzljubi i koji traži da mu se sjedinimo poput Kristove sjedinjenosti s Ocem. Možemo na svojevrsan način reći kako nas Papa Franjo, kao i sam svetac utemeljitelj siromašne male braće (sv. Franjo Asiški) po kojemu je uzeo ime, vraća na izvore – *ad fontes*, na Krista i *euangelion* – radosnu vijest evanđelja, te sukladno tome traži od nas četiri već spomenuta A - a što su: autentičnost, afirmativnost, aktivnost i aktualnost kako bismo iznova mogli promotriti polje kršćanske odgovornosti.

Navedeno je papa Franjo nastavio u svojim drugim enciklikama i objavama poput primjerice enciklike *Laudato si'* ili *Evangelii gaudium* i već spomenute *Fratelli tutti*. Enciklika *Laudato si'* u cijelosti je ekološkog karaktera i očituje brigu (odgovornost) za planet Zemlju, na kojemu živimo. Papa Franjo ne dopušta razmišljanja koja nas vode tzv. kulturi relativizma, njegovo promišljanje nije ni sam optimizam, nego stremljenje nadi koja je „goruće iščekivanje“. Samo osokoljeni, kaže papa Franjo, nadom koja upire pogled u vječnost u konačno zajedništvo, možemo mijenjati ovozemaljske nepravilnosti... „Evo – nastavlja papa Franjo – kršćanska nada nije prikaza i ne vara. Ona je bogoslovna krepost i prema tome, u konačnici, Božji dar koji se ne može svesti na optimizam koji je samo ljudski. Bog ne potkrada nadu, ne može negirati sebe. Bog je sav obećanje.“⁷³

U enciklici *Evangelii gaudium* Papa će reći kako po njemu neoliberalni kapitalizam, nalikuje Herodu koji je „posijao smrt da obrani blagostanje, svoj mjehur od sapunice. A to se i dalje ponavlja.“ Odlučno treba reći ne „ekonomiji isključivanja“,⁷⁴ ne „novom idolopoklonstvu novca“,⁷⁵ ne „novcu koji vlada umjesto da služi“⁷⁶ i ne „socijalnoj nejednakosti koja rađa nasilje“.⁷⁷ Želja za novcem postaje toliko nezasićena da proždire sve što joj se može suprotstaviti u ostvarivanju profita, sve što je krhko, poput okoliša ostaje nezaštićeno na tržištu koje samo („nevidljivom rukom“) stvara svoja pravila. Novac, koji treba služiti, postaje sredstvo vladanja, a Papa poziva da se kroz nesebičnu solidarnost ekonomiju i financije vrati na put etike

⁷² LF, 70.

⁷³ Antonio SPADARO, „Razgovor s papom Franjom“, *Obnovljeni život* 68 (2013.) 452, Papa kaže kako mu se ne sviđa rabiti riječ optimizam.

⁷⁴ Papa FRANJO, *Evangelii gaudium – Radost evanđelja* (24. XI. 2013), (Zagreb: KS, 2014.), (dalje: EG), 46.

⁷⁵ EG, 49.

⁷⁶ EG, 50.

⁷⁷ EG, 51.

koja je naklonjena čovjeku, koja je osnažena nadom u bolje, pravednije i odgovornije društvo. Socijalni nauk Crkve ne postoji da bi se nekom svidio, već da postavi putokaze za društvo općeg dobra u jednakosti i pravdi.⁷⁸ Navedenu nit papa Franjo nastavlja razvijati i u enciklici *Fratelli tutti* koju smo već u uvodu spomenuli. Napravili smo kratak presjek koji, na svoj način, a opet na čvrstim temeljima (Sveto pismo i crkveno učiteljstvo, Drugi vatikanski koncil, socijalni nauk Crkve...) u kontinuitetu, nadovezujući se jedan na drugi i uključujući povijesne doprinose crkvenog učenja, progovaraju o potrebi izgradnje svijesti o društvenoj odgovornosti, koja nije isključiva. Na svima nama ostaje nastojanje i trud da ne iščeznu i ne utihnu pozitivni odjeci socijalnog nauka Crkve.⁷⁹ Naprotiv, na podlozi interdisciplinarnosti i integrativnosti moguće je govoriti općenito o suradnji i dijalogu teologije i prirodnih znanosti. Navedena integrativnost ponajprije treba objediniti crkvene iskorake koje smo navodili kao moguće integrativne momente ne zaboravljajući pritom da je temelj svega jedan i jedini – sam Bog. Metodološki putevi kojima se služimo da bismo došli do „istine“ koja je jedna, mogu biti različiti, ali svakako valja stvoriti pretpostavke da bi „istina“ zasjala u punom sjaju,⁸⁰ uvažavajući pritom doprinose prirodnih i društvenih znanosti i tražeći momente zajedništva i integrativnosti u polju društvene odgovornosti na razini države (socijalna država), poduzetništva, građana (civilnog društva), znanosti⁸¹ i sl., a onda svakako i zajednice Crkve i vjernika ponaosob. Svima nam je zajedno raditi na boljitku svijeta i čovjeka.

⁷⁸ Usp.: Lothar ROOS, „Tugendethik und Ordnungsethik. Papst Franziskus und die Soziallehre“. *Die neue Ordnung*, str. 424 – 435 (prosinac 2016.) <http://web.tuomi-media.de/dno2/Dateien/NO616.pdf> (pristupljeno: 7. 2. 2022.).

⁷⁹ Usp.: Wolfgang OCKENFELS, „Vom lautlosen Verschwinden der Subsidiarität“. *Die neue Ordnung*, str. 162-164 (lipanj 2021.), <http://web.tuomi-media.de/dno2/Dateien/NO321.pdf> (pristupljeno: 12. 9. 2022.). Opće je poznato da su određeni elementi socijalnog nauka Crkve, poput načela supsidijarnosti, postali sastavni dio europskog kruga i ugovora u Europskoj uniji. Međutim, u posljednje vrijeme zamjetno je da samo načelo supsidijarnosti polako postaje samo „ukras“, možemo reći moda, a da njegova stvarna primjena blijedi.

⁸⁰ Usp.: Tonči MATULIĆ, „Teologija i evolucijska biologija. Promišljanje o nekim potcijajima Ivana Pavla II. za dijalog između teologije i teorije evolucije“, *Bogoslovska smotra* 72 (2002.), 675. Matulić ponajprije govori o odnosu teologije i prirodnih znanosti. Međutim, moguće je iste elemente primijeniti i na društveno polje.

⁸¹ Usp.: Hans BRAUN, „Soziale Verantwortung. Herausforderungen und Reaktionen“ *Die neue Ordnung*, str. 164-174 (lipanj 2021.), <http://web.tuomi-media.de/dno2/Dateien/NO321.pdf> (pristupljeno: 12. 9. 2022.).

Zaključna promišljanja

U ovom radu pokušali smo barem u osnovnim crtama pokazati kako je pojam društvene odgovornosti neupitno vezan uz samo kršćanstvo. Posebnu pozornost usmjerili smo na poimanje socijalnog nauka Crkve i njegov govor o društvenoj odgovornosti, posebice nakon Drugog vatikanskog koncila. U završnom djelu rada pitanje društvene odgovornosti pokušali smo kratko dotaknuti kroz djelovanje triju papa (Ivana Pavla II., Benedikta XVI. i pape Franje) koji su jasno pokazali kako se u kontinuitetu razvija pojam društvene odgovornosti kršćana u ovom svijetu, posebno vidljive u socijalnom učenju Crkve. U kontekstu navedenoga možemo zajedno s kardinalom Höffnerom konstatirati kako teološka važnost kršćanskog socijalnog nauka proizlazi iz promišljanja da je čovjek slika Božja, otkupljen Kristovom krvlju i pozvan na vječno zajedništvo s Bogom; Krist je otkupio čitava čovjeka i također zajednicu; čovjek je i nakon pada u grijeh pozvan od Boga na red društvenog suživota; borba protiv siromaštva, gladi bolesti i bijede je kršćanska obaveza i katolički društveni nauk ne može se odvojiti od nauka Crkve o samome ljudskom životu. Krist, koji je Riječ Božja, svojim utjelovljenjem preuzeo je istinsku ljudsku narav i ušao u određene povijesne i društvene prilike onog vremena. Crkva je pozvana odgovorno se ophoditi prema darovanome po načelu dobrog gospodara – a kršćani kao članovi Crkve pozvani su biti „sol zemlje i svjetlo svijeta“.⁸² Nadalje, nakana ovoga rada bila je – a vjerujemo da je to i uspio – ukazati na važnost razumijevanja i potrebu uključivanja kršćana u polje odgovornosti za čovjeka – društvo i svijet. Podlogu za navedenu odgovornost kršćani ne mogu tražiti negdje izvana, nego je isključivo i jedino mogu pronalaziti u kontinuitetu (integraciji) onoga što je Božja objava i prihvaćanja Božje objave vjerom koja je odgovor čovjeka na Božju „ponudu“. Navedeni kontinuitet traži permanentno i sustavno proučavanje i razumijevanje (integriranje) ponajprije Svetoga pisma, koje je prožeto darom i djelovanjem Duha Svetoga, nadalje traži da se u svemu slijedi crkveno učiteljstvo i u konačnici Dokumenti Crkve kroz pojedinačne doprinose teologa, a napose kroz socijalni nauk Crkve... Gledajući globalno iz perspektive Europe, kršćanska odgovornost mora se odmaknuti od pogleda unatrag, reći će kardinal Lehmann, te svoj pogled i zabrinutost okrenuti prema budućnosti sa svim njezinim napetostima i suprotnostima.⁸³ U tom kontekstu naznačili smo momente integrativnosti

⁸² Usp.: J. HÖFFNER, *Kršćanski socijalni nauk* (Zagreb: KS, 2005.), 21.

⁸³ Karl LEHMAN, „Kršćanski korijeni europskog društva“, *Crkva u svijetu* 37 (2002.), 320-334.

unutar određenih poglavlja. Temelj integrativnosti jest Onaj koji sve objedinjuje – sam Bog i njegova Riječ, nadalje temelj leži u koncilskom učenju i Dokumentima te u doprinosu socijalnog učenja uz uvijek moguće pojedinačne doprinose.

„Pritom smo svjesni da danas u Europi postoje civilizacije koje su u oblikovanju ljudskoga življenja sklone posve apstrahirati od živoga Boga i pouzdati se samo u vlastite snage ljudskoga uma, znanosti i tehnike.“⁸⁴

Crkva je nakon Drugog vatikanskog koncila u svojem „otvaranju“ prema svijetu jasno dala do znanja kako želi suradnju na svim poljima života naglašavajući pritom kako treba čitati „znakove vremena“, jednako kao što je potrebno i posuvremenjenje – *aggiornamento* (posadašnjjenje, podanašnjene)⁸⁵ kršćanske poruke koja je potrebna sadašnjem vremenu u kojemu Crkva ima ogromnu odgovornost za svijet i čovjeka.

⁸⁴ Karl LEHMAN, „Kršćanski korijeni europskog društva“, 326. Tonči Matulić će u svojim *Metamorfozama kulture* u tom pravcu reći: „Potrebno je započeti suradnju s Duhom Božjim koji djeluje u povijesti, a ograničiti i disciplinirati suradnju s poviješću koja je ostala iza nas... drugim riječima, više je potrebno otkrivati djelovanje Duha Božjega u sadašnjosti nego neprestano otkrivati i smišljati...prošle događaje kao znakove Božje prisutnosti. Ti znakovi nisu upitni. No, oni su za nas ljude znakovi prošle i utoliko preživljene prisutnosti. Bog i nadalje djeluje u povijesti pa stoga djeluje i u sadašnjosti. Potrebno je u to samo povjerovati“. T. MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 26-27.

⁸⁵ Usp.: Živan BEZIĆ, „Posuvremenjenje“, *Obnovljeni Život* 47 (1992.), 265-275.

GRUNDLAGEN UND VORAUSSETZUNGEN FÜR (SOZIALE) VERANTWORTUNG IN DER SOZIALLEHRE DER KIRCHE – DIE NACHKONZILZEIT

Zusammenfassung

In den letzten Jahren ist das Interesse an Sozialethik im Alltag sprunghaft gestiegen. Dies zeigt sich besonders deutlich in den politischen und wirtschaftlichen Bewegungen, die zunehmend die Notwendigkeit erkennen, sich um die Erhaltung des Planeten Erde zu kümmern, aber auch um die Qualität und Verbesserung des Lebens von Einzelpersonen und Gemeinschaften. Dafür sollten alle Instanzen der Gesellschaft – vom Einzelnen bis hin zu supranationalen Gemeinschaften – Verantwortung übernehmen. Das Christentum als Religion offenbart die Grundlagen für solches Handeln bereits in der Bibel, entwickelt diesen Gedanken aber besonders in der offiziellen Lehre durch die kirchliche Soziallehre. Trotz des langen Bestehens der kirchlichen Soziallehre ist diese Redeweise bis heute in der Gesellschaft unbekannt. Daher aktualisiert diese Arbeit diese Rede durch die Darstellung des Verantwortungsbegriffs und des Verständnisses sozialer Verantwortung, die das Christentum bietet, ausgehend von der alttestamentlichen Rede (Forderungen), durch das Neue Testament – die Rede Christi und die Forderung nach der Notwendigkeit der Ethik und Moral im alltäglichen Leben und Handeln und den an uns gestellten Forderungen gerecht zu werden, stellt die Soziallehre der Kirche, das Zweite Vatikanische Konzil und die zeitgenössische Kirchensprache dar.

Schlüsselwörter: Soziale Verantwortung, II. Vaticanum, Christentum, Papst, Soziallehre der Kirche.

Übersetzung: Mile Marinčić